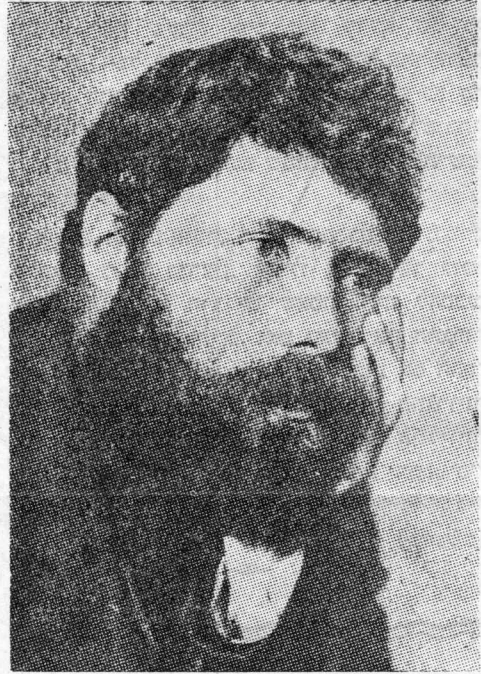

שורשי תפילה בעורקיו של י. ח. ברנר

יריב בן אהרן (קבלת אמונה,
המכתב לפרוץ איחודי היחידות
גאורגיו)

(המשך מהגליון הקודם)

תפילה על ההנהגה

„הלב דפק, דפק, הלב התפלל, התפלל: אלוהי אומתנו הגוועת, אלוהי שארית ישראל, היה עם פיותיהם של שלוחי עמך, עם פיותיהם ועם לבותיהם, הורם את אשר יעשו, תן בקרבם לב טהור ונשמה חדשה, וידעו, כי בניס הם לעם הנידח והאובד. אל ירפאו את שבר-אומתם על נקלה, אל ישכחו, כי הוותנו הוות אלפי שנה וארוכתנו לא בחפזון תעלה, אך גם אל-נא יחשדו כל כך איש ברעהו, יבינו מהיכן באה צעקת-התיכף-ומיד אשר בפי רבים מהם. אל יטוחו טיח תפל לאמור: שלום, שלום ואין שלום! אך גם אל ירחיקו בזרוע. שארי ישראל ודאי שלא יעשו עוולה, אין לאל ידם לעשות עוולה, אך גם אל ידברו כזב, יתרחקו מן הכיעור... ולכל-הפחות, במעשה אחד, בדיבור אחד יראו, כי איד-עמם קיבצם מפיונות-הגולה ולא... ולא הרגשות פעוטות, לא דמיונות-הבל, לא שרירות לב טפש... והנה בא הקונגרס, והנה באו האנשים, והנה התחילו באות הידיעות משם. יום ה', יום ו', יום השבת — פחד ורעדה... מוצאי-השבת — פלצות וזוועה... יום א' בצהריים — נצחון גמור!

הקונגרס! — כל עושר הנחותיו, סברותיו, דקדוקיו, חידודיו, המצאותיו של זה שאין לו כלום בעולמו, נצבר ובא לכאן; כל השקלות-וטוריות של כל הערים והעיירות בתפוצת הגולה ושל כל משך שנות הציונות נצברו למקום אחד ולעונה אחת. והיה המראה נורא מאד. נפתחו הפיות — וישטפו הדברים, המלים, העקיצות, ההוכחות, ותרב הכסילות אשר שאב איש מפי רעהו, וישכחו גם הטהורים את נפשם הם, ויתערבו במהומה, ויטבעו באינטריגות — ויגדל מחנק-

הנפש עד לבלתי-ינשוא. טובי האומה! אברכים-נערים, ננסיים, ידועי-חולי, אשר לשונם מילאה תפקיד יתר אבריהם. והנה מאה ועשרים ברוצים-לדבר. מאה ועשרים — כמעט שלישי! — רוצים לדבר, להשמיע את קולם, לשפוך את פלפול-מוחותיהם, להבליט את ישותם הקטנונית; ק"ך, "בשר-ודם" מאמינים שעמם לא יושע אם לא בקולם, קול-יעקב, ובכוח-דיבורם. פסיכולוגיה עלובה, מבישה, אלמנטארית, אבל ככה הוא הדבר: שלוחי האומה הגוססת נשאו את בטנם ואת לשונם — רק את בטנם ואת לשונם." (כל כתיבי, כרך ב' עמ' 26)

מקור הפיסקה, "היה עם פיותיהם של שלוחי" הוא פיוט של תפילת, "מוסף" ליום הכיפורים:

"היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל. העומדים לבקש תפילה ותחנונים מלפניך על עמך בית ישראל.

הורם מה שיאמרו / הבינם מה שידברו. / השיבם מה שישאלו / ידעם היך יפארו."

ובהמשך:

"שלא יכשלו בלשונם / ולא ינקשו בשינונם, / ולא יבושו במשענם, ולא יכלמו במ שאונם, ואל יאמר פיהם דבר שלא כרצונך."

לדידו של יוסף חיים ברנר דומה התכנסות הקונגרס ליום דין לאומי, ליום כיפורים, יום חתימת גזר הדין. יום אחרון לתשובה לאומית.

גם הפיוט של יום הכיפורים וגם דבריו של ברנר יונקים את השראתם מתמונה מיקראית ידועה: הסיפור על משה המקבל עליו את השליחות, השומע את הקול אשר משלחו להוציא את בני ישראל ממצרים. הוא ממאן ואומר:

שלח-נא ביד תשלח: ויחראף ה' במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה-הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו: ודברת אליו ושמת את-הדברים בפיו, ואנכי אהיה עם-פיך ועם-פיהו והוריתי אתכם את אשר תעשון: (שמות ד' 10-15)

ויאמר משה אליה' בי אֲדַנִּי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִי גַם מִתְמוּל גַּם מִשְׁלֶשֶׁם גַּם מֵאֵז דְּבַרְךָ אֲלֵעֲבֹד כִּי כַבֵּדְתָּה וּכְבֹד לְשׁוֹן אֲנִי: ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה': ועתה לך ואנכי אהיה עם-פיך והוריתיך אשר תדבר: ויאמר בי אֲדַנִּי

מול תמונת הקונגרס בו התכנסו אנשי המלל, בו נדחקו אנשים אשר, "כוחם" בפיהם — מביא ברנר בראש דבריו את דמותו של משה, נביא יציאת מצרים ונותן התורה, כאדם ההולך בעל כורחו אל שליחותו, וכוחו, בפירוש, אינו בפיו. "תן בקרבם לב טהור ונשמה חדשה", אומר ברנר, בתפילתו, כמאמר הנביא: "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה והסירותי את לב האבן מבשרכם" (יחזקאל ל"ו 26).

או כמאמר הפסוק:

"לב טהור ברא לי אֱלֹהִים ורוח נכון חדש בקרבי" (תהלים נ"א, 12). כאן התפילה היא להתחדשות פנימית, להיטהרות נפשית בסיועו של האֱלֹהִים. כי אין בכוחם, במצבם לחולל זאת בעצמם.

מאין יונק המקור הבא המצוטט ע"י ברנר: "אל יטוחו טיה תפל לאמר: שלום שלום — ואין שלום"?

ישראל לא יכתבו ואל אדמת ישראל לא יבאו וידעתם כי אני אֲדַנִּי ה'. יען וביען הטעו את-עמי לאמר שלום ואין שלום והוא בנה חיץ והנם טחים אתו תפל: אמר אל-

לכן כה אמר אֲדַנִּי ה' יען דברכם שוא וחזיתם כזב לכן הנני אליכם נאם אֲדַנִּי ה': והיתה ידי אליהנביאים החזים שוא והקסמים כזב בסוד עמי לא יהיו ובכתב בית

הארץ ונגלה יסדו ונפלה וכליתם בתוכה וידעתם כי אני ה' וכליתי את-חמתי בקיר ובטחים אתו תפל ואמר לכם אין הקיר ואין הטחים אתו: נביאי ישראל הנבאים אל-ירושלים והחזים לה חזון שלום ואין שלום נאם א-דני ה'.

(יחזקאל י"ג 16-2)

זוהי ההקבלה שבין נביאי השקר לצירי הקונגרס, הטחים את הקיר בטיח תפל שעה שהמציאות כולה מתפוררת — שעה שיש צורך, בעצם, לפנות הכל מחדש. הם כאילו אומרים: „שלום שלום לגולה“ לעומת תחושת הדחיפות המאפיינת את איגרתו של ברנר, והיא-היא נקודת המוצא של ביקורתו.

מהו מקורו של ברנר בביטוי: „שארית ישראל ודאי שלא יעשו עוולה“?

קדש חמסו תורה: ה' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא-יודע עול בשת:

(צפניה ג' 1-5)

שליחי העם בקונגרס הציוני השביעי מקבילים אל השרים, השופטים, הכהנים והנביאים, „אנשי בוגדות“, שלא הלכו בדרך האמת, ועל כן בא העונש אל העיר. אך בהמשך הפרק כבר מדובר על גאולה:

ארתי בקרבך עם עני ודל וחסו בשם-ה': שארית-ישראל לא יעשו עולה ולא-ידברו כזב ולא-ימצא בפייהם לשון תרמית כיהמה ירעו וירבצו ואין מחריד:

(שם, שם 9-13)

ברנר רוצה היה לראות בצירים המתכנסים את אותה „שארית ישראל“, ששוב לא תעשה עוולה, כי למדה את ליקחה.

בתפילה ברנרית נדירה זו עצמה, מושקעים רמזי ורשי תוכחה נבואית. זוהי תפילתו של נביא דורו. בקטע אותו כינינו „תפילה על ההנהגה“ (ואין הוא אלא חלק ממסה ארוכה של ברנר) מובן והכרחי הוא המעבר החד מתפילה לתוכחה. התפילה על המעשים שיבואו במקום המלל מסתיימת בתוכחה מרה, בהוקעה של אלה אנשי המלים שאלהים חסם בפניהם את הדרך לתשובה. „במעשה אחד, בדיבור אחד יראו כי איד-עמם קיבצם מפינות-הגולה ולא... ולא הרגשות פעוטות, לא דמיונות הבל, לא שרירות לב טפש...“

כך, ב„שרירות לב טפש“, מסתיים קטע התפילה: נעמוד על משמעותן של מלות סיום אלה:

„טפש כחלב לבם“ (תהלים קי"ט, 70), כלומר השמין, נאטם, נעשה כבד תנועה. ובפסוק אחר: „השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע“ (ישעיהו ו' 10) מציע לנו תרגום יונתן לארמית: „טפיש לביה דעמא הדין“, הטיפשות והשומן הם אחד. אבל כל משמעותה של סיומת התפילה הברנרית תובן רק בהקשר של הפיסקה המקורית ממנה נלקח הפסוק: פרק ההתגלות והשליחות של הנביא:

טחי תפל ויפול והיה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע: והנה נפל הקיר הלא יאמר אליכם איה הטיח אשר טחתם: לכן כה אמר א-דני ה' ובקעתי רוח-סערות בחמתי וגשם שטף באפי יהיה ואבני אלגביש בחמה לכלה: והרסתי את הקיר אשר-טחתם תפל והגעתיהו אל-

הוי מוראה ונגאלה העיר היונה: לא שמעה בקול לא לקחה מוסר בה' לא בטחה אל-אלהיה לא קרבה: שריה בקרבה אריות שאגים שפטיה זאבי ערב לא גרמו לבקר: נביאיה פחזים אשר בגדות כהניה חללו-

כי-אז אהפך אל-עמיים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד: מעבר לנהרי-כוש עתתי בת-פוצי יובילון מנחתי: ביום ההוא לא תבושי מכל עלילותיך אשר פשעת בי כי-אז אסיר מקרבך עליזי גאותך ולא-תוסיפי לגבהה עוד בהר קדשי: והש-

בשנת-מות המלך עזיהו ואראה את-אדני
ישב על-כסא רם ונשא ושוליו מלאים את-
ההיכל: שרפים עמדים ממעל לו שש כנפים
שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים
יכסה רגליו ובשתים יעופף: וקרא זה אל
זה ואמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא
כל הארץ כבודו: וינעו אמות הספים מקול
הקורא והבית ימלא עשן: ואמר אוילי
כי-נדמיתי כי איש טמא-שפתים אנכי ובתוך
עם-טמא שפתים אנכי ישב כי את-המלך
ה' צבאות ראו עיני: ויעף אלי אחד מן
השרפים ובידו רצפה במלקחים לקח מעל
המזבח: ויגע על-פי ויאמר הנה נגע זה
על-שפתך וסר עונך וחטאתך תכבר: ואשמע

את-קול אדני אמר את מי-אשלח ומי ילך-
לנו ואמר הנני שלחני: ויאמר לך ואמרת
לעם הזה שמעו שמוע ואל-תבינו וראו ראו
ואל-תדעו: השמן לבי-העם הזה ואזניו הכבד
ועיניו השע פן-ירא בעיניו ובאזניו ישמע
ולבבו יבין ושב ורפא לו: ואמר עד מתי
אדני ויאמר עד אשר אם-ישאו ערים מאין
יושב ובתים מאין אדם והאדמה תשאה
שממה: ורחק ה' את-האדם ורבה העזובה
בקרב הארץ: ועוד בה עשיריה ושה והיתה
לבער כאלה וכאלון אשר בשלכת מצבת במ
זרע קדש מצבתה:

(ישעיהו ו' 13—1)

ברנר קושר שליחות משה לשליחות ישעיהו. את פיו של האחרון מטהר
הכתוב במכוות הגחלת. אין מנהיגות זו יכולה לשנות דרכיה. ט פ ש ליבה, ואזניה
כבדו. הם שומעים ולא יבינו, רואים ולא ידעו. עונשם הוא שאבד להם חופש
הבחירה. בתוך „עם טמא-שפתיים“ הם יושבים. ורק האסון הקרב יפקח את
עיניהם. „עד אם שאו ערים מאין יושב ובתים מאין אדם, והאדמה תשאה שממה“.
„שאו“ „תשאה“ כנבואת שואה ! !

ת פ י ל ה שלא נשמעה במרומים ולא נענתה הופכת לתוכחה נבואית נוקבת
המופנית לאזניים המוכנות הקשב, כאן על פני האדמה.
ברנר ממשיך בתיאור הימצאותן של מגרעות בית-המדרש המסורתי בקונגרס:
הפילפול, ההתנצחויות במילים, „שקלות וטריות“; עקיצות ותוכחות — הציונות,
המתיימרת לחדש את החיים היהודיים, מתגלה כגלגול ירוד של חולשות הגולה:
„אברכים ידועי חולי, אשר לשונם מילאה תפקיד יתר אבריהם“ דווקא ברנר, איש
הרוח, הסופר שכוחו במילותיו, ירא מן המצב הזה של העם היהודי, בו הלשון
בלבד פועלת. בעיניו, זהו דין כליה — רוצה היה לראותם כבדי פה ולשון.
והוא ממשיך: „והנה 120 ברוצים לדבר...“

ק"כ, בשר ודם מאמינים שעמם לא ייוושע אם לא בקולם, קול יעקב
ובכוח דיבורם“.

פרשת גניבת הבכורה מלווה את הספרות העברית לדורותיה, כהבהנה שבין
ישראל לעמים. „הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו“.
בתלמוד הירושלמי נאמר על הפסוק הזה: „קולו של יעקב צווח ממה שעושות
לו ידיו של עשיו...“ (תענית פ"ד ה"ה).
עשיו, הוא אדום, כינויה של רומא, שידיה החריבו את ביתר והביאו חורבן
על יהודה.

גם אצל מנדלי מוכר ספרים, הסופר מבקר הגלות, מובא המוטיב הזה
בפתיחה של „ספר הקבצנים“ שם הוא מתאר עגלה של יהודים אשר נתקעה בבוץ.
הם אינם מסוגלים לחלצה עד שמגיעה עגלה של גויים, אשר דוחפים, ומוציאים
את היהודי מן הבוץ.

ומנדלי מוסיף:

„וכשהיו הערלים דוחפים, היו היהודים אומרים: דחפו היטב! היטב דחפו! מפני שהפה יפה לדחיפה, ואנו בעצמנו היינו גונחים ומפרפרים בכל אברי גופנו, וניראים כדוחפים. איך לא יימלא שחוק פיהם, ולשונם לעג ובוז?

...האם עוד אפשר לנו שלא לקבל עלינו דינם של המזלזלים בנו?

ניקלים אנו!”

אצל א"ד גורדון מופיע אותו ביטוי בהקשר חדש — המאבק על עבודה עברית.

אומר גורדון, איש העליה השנייה:

„ואם תאמר: במה שלנו כל היצירות האלו, במה הן לאומיות, הרי ידי זרים עשו את כל הגדולות והנפלאות האלו, ומשלנו הרי אין בהן כלום מלבד הנהלת העסק ומלבד הקול קול יעקב. וענו ואמרו לנו, אבל מדוע לא עשו זאת הידיים הזרות בלי האיניציאטיבה (היוזמה) היהודית? שמע מינה: היהודים, המוח היהודי והקול קול יעקב, יצרו את כל הגדולות והנפלאות האלו, ולא הידיים ידי עשיו!”

(האומה והעבודה, עמ' 24)

פיסקתו האחרונה של ברנר: „שלוחי האומה הגוססת נשאו את ביטנם ואת לשונם" שאולה מפרשת המרגלים. נאמר ב„במדבר" י"ז: „וימותו האנשים מוציאי דיבת הארץ רעה במגפה.”

ועל כך אומר התלמוד:

„מלמד, שנשתרבב לשונם, ונפל על טיבורם, והיו תולעים יוצאות מלשונם ונכנסות בטיבורם, ומטיבורם ונכנסות בלשונם.” (סוטה ל"ה ע"א).

זה סופם של אלה אשר קראו לעם לחזור מצרימה אל סיר הבשר. הלשון הוציאה את דיבת הארץ רעה, כשהבטן התגעגעה אל סיר הבשר במצרים. כאן ההבדל בין משה כבד-הלשון לבין המרגלים, שהיו זריזי לשון בהוצאת הדיבה. אלה הם מנהיגי השבטים אשר כוחם בפה, אך אינם מביאים את העם לארץ. הם שטפש ליבם, הנהנים מהנוחיות והרווחה של הגולה, אשר מקהות את הרגישות לחוש את אשר עומד להתחולל.

בתוך עושר הדימויים של יוסף חיים ברנר אנו רואים בצורה מוחשית כיצד יונק אחד המורדים והכופרים בדת ובגלות את כל יצירתו מתוך המקורות. יכולתנו לשוב ולקרוא, לקבל מיצירותיו של ברנר, מותנית ביכולתנו לשוב ולקבל מהספרות היהודית המסורתית לדורותיה, שמנדבכיה בנה את יצירתו. עושר מקורותיו עושה את י. ח. ברנר לאחד הפרשנים המעניינים של המסורת הלאומית שלנו. הוא מקנה למרד לו הוא שותף משמעות של המשך בשרשרת הזורות, שגם בעבר שולבו בו מרידות.

ולסיום — עוד לנו מילה על יוסף חיים ברנר, האיש שתפילה בפיו. זהו ניב אישי נדיר בכתביו. עדות למועקה שאין להכילה עוד. זעקת חמס נוכח אופל קרב והולך. יש כאן מעין תחינה והשבעה אחרונה, מעין נסיון להשביע את שדי השואה האישית והלאומית, המרקדים כבר על הקיר — ואין מציל. וכרגיל בכגון דא — ההצלה לכלל לא יכלה לבוא — איחרה לבוא. באה רק הצלה פורתא למעטים, הקשובים, הנחשונים, שנחלצו ובאו. והמעשה שנעשה — על ידם נעשה. תעמוד לו, לקול המעורר הזה, זכותו זו. גם זכות תפילתו.